

בס"ד, כ"ז אדר התשפ"ו

מנחות ס"ד – צמצום מלאכה בשבת, ומנין מביאים את העומר ושתי הלחם

שאלות:

1. יהושפט ראה את הלבנה בבירור בשבת, האם מותר לו לחלל שבת ללכת להודיע לבית הדין?

צמצום מלאכה בשבת

○ בסוף הדף הקודם רבה אמר שלכאורה רבי ישמעאל ורבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אמרו דבר אחד, כלומר ששורש הדברים שלהם הוא אחד – שניהם סוברים שצריך לצמצם את הטרחה בשבת ככל האפשר. אבל הגמרא דחתה את הדברים והוכיחה שהם לא בהכרח יסכימו אחד עם השני בידי הפסח או בידי השבת.

○ לכן הגמרא מביאה גרסה אחרת שבה רבה אמר שרבי ישמעאל ורבי חנינא סגן הכהנים אמרו דבר אחד. רבי חנינא סגן הכהנים אמר שבשבת קוצרים את העומר רק באדם אחד ובמגל אחד כדי למעט בטרחה, בניגוד לחול שקוצרים בשלושה אנשים. הגמרא דוחה גם את ההשוואה הזאת: כי ייתכן שרבי ישמעאל יסכים שבשבת קוצרים בשלושה אנשים כדי לפרסם את המצווה (שהותרה בשבת, כנגד הבייתוסים כמו שסוברים חכמים), ורק בכמות הסאים הוא ממעט כי אין בזה פרסום מיוחד. מצד שני, ייתכן שרבי חנינא סגן הכהנים יסכים, שבשבת מביאים חמש סאים כדי שהקרוב יהיה משובח יותר ("צורך גבוה"), ורק במספר הקוצרים הוא ממעט כי הקצירה נעשית כהלכתה, גם באדם אחד.

○ לכן רב אשי מציע שרבי ישמעאל ורבי יוסי אומרים דבר אחד. רבי יוסי אומר שאם מולד הלבנה נראה בבירור לכולם ("בעליל"), העדים לא מחללים עליו את השבת כדי להעיד בבית הדין, כי המטרה הושגה והדיינים בטח ראו אותו בעצמם. הגמרא דוחה גם את זה: כי ייתכן שרבי ישמעאל יסכים, שגם אם הלבנה נראית בבירור מחללים שבת, כדי שלא להכשיל את העדים בעתיד (שאם לא יבואו עכשיו, הם יתרגלו לא לבוא גם כשיהיה צורך). מצד שני, ייתכן שרבי יוסי יסכים שבקרוב העומר מביאים חמש סאים בשבת, כי מדובר ב"צורך גבוה" ובמצווה שממילא דוחה את השבת.

2. צריך לחלל שבת להביא תרופה מרחוק, האם נכון לשלוח כמה אנשים במקביל לכמה מקומות?

שחיטת קורבנות מיותרים בשבת

○ דין שחיטה מיותרת: הגמרא דנה במקרה שבו אדם מבצע מלאכה מיותרת בשבת לצורך מצווה. אם כהן שחט בשבת שתי חטאות ציבור כשצריך רק אחת (למשל כשחל הרגל בשבת והוא צריך לשחוט שעיר עיזים אחד והוא שחט שניים) – רבה (ויש אומרים רבי אמי) אומר שהוא חייב חטאת על השחיטה השנייה. הדין הזה נכון אפילו אם בסוף התכפרו בשעיר השני (למשל אם נשפך הדם של הראשון), או אפילו אם גילו לפני השחיטה שהראשון היה כחוש (לא משובח).

○ הגמרא מביאה סתירה בדברי רבה. מצד אחד הוא אמר שהוא חייב על השנייה אפילו אם הראשונה הייתה כחושה. מצד שני, רבה אמר שאם היו לפני הכהן שתי חטאות, אחת שמינה ואחת כחושה, והוא שחט את הכחושה קודם – הוא פטור על שחטת השמינה, כי אפילו אומרים לו להביא את השמינה לכתחילה לצורך גבוה. והגמרא מציעה שני תירושים:

1. למחוק את המילה "כחושה" מהדין הראשון של רבה.

2. או שהדין הראשון הוא דעת רבי אמי ולא רבה.

○ רבינא שואל את רב אשי: מה הדין אם הכהן שחט שער שני מיותר, ורק אחרי השחיטה גילו בבדיקת המעיים שהראשון היה כחוש?

רב אשי מנסה לפתור את הקושיה ממחלוקת רבה ורבא לגבי אדם שפרס רשת בשבת לדוג דגים ובטעות העלה גם תינוק שטבע, והציל אותו:

1. לפי אפשרות אחת, רב אשי אומר שאפילו רבה שפוטר זה רק בגלל שהוא שמע שיש תינוק שטבע ואז דעתו גם על התינוק, אבל במקרה שלנו הוא יהיה חייב אפילו כשגילו בבדיקת המעיים שהראשון היה כחוש (כי הוא לא ידע מזה מראש).

2. אפשרות שנייה היא שהפתרון של השאלה תלוי במחלוקת של רבה ורבא שנאמרה בצורה קצת שונה:

כשאדם שמע שתינוק טבע בים ופרס רשת להעלות דגים, אם הוא העלה רק דגים הוא חייב. אבל אם הוא העלה גם דגים וגם תינוק – רבה אמר פטור, כי בפועל הוא הציל את התינוק (הולכים לפי המעשים שלו), ואז יהיה פטור גם במקרה שהקורבן נמצא בעייתי בבני מעיים. ורבא אמר חייב כי הולכים אחרי מחשבתו, וגם בקרבן הוא יהיה חייב.

○ פיקוח נפש וריבוי תאנים: רבה אומר שאם חולה צריך גרוגרת (תאנה) אחת לרפואה, ועשרה אנשים רצו וקטפו לו כל אחד תאנה – כולם פטורים מחילול שבת, אפילו אם קטפו אחד אחרי השני ואפילו אם החולה הבריא כבר מהראשונה, כי כולם התכוונו למצווה להציל נפש.

○ צמצום מספר הפעולות: רבא שואל: אם חולה צריך שתי תאנים, ויש אפשרות לקטוף שתי תאנים משני ענפים שונים (שתי פעולות קצירה) או לקטוף ענף אחד שיש עליו שלוש תאנים (פעולה אחת) – מה עדיף?

הגמרא אומרת שברור שעדיף לקטוף את הענף עם השלוש תאנים כדי למעט במספר פעולות הקצירה. הגמרא אומרת שגם רבי ישמעאל יסכים לזה, כי הוא ממעט בכמות הסאים בעומר רק כשאפשר למעט בפועל את פעולת הקצירה, אבל כאן, אם נמעט בכמות התאנים (נביא רק שתיים משני ענפים), בפועל נרבה בפעולות הקצירה וזה יותר גרוע.

3. אם אין להשיג עומר בארץ ישראל, האם אפשר להביא מארגנטינה?

מנין מביאים את העומר ושתי הלחם

○ המשנה אומרת שמצווה להביא את העומר מהמקום הקרוב ביותר לירושלים. אם לא מצאו תבואה שהבשילה במקום קרוב, מביאים מכל מקום אפשרי בארץ ישראל. המשנה מביאה מעשה שבו הביאו את העומר ואת שתי הלחם ממקומות רחוקים. והגמרא מסבירה למה יש עדיפות המקום הקרוב:

1. נאמר לגבי העומר "גָרַשׁ כְּרָמְל" – התורה ביקשה שהתבואה תהיה רכה וטרייה (נמללת ביד), ואם יביאו אותה מרחוק היא תתייבש בדרך.

2. "אין מעבירין על המצוות" – אם פוגשים מצווה (שדה קרוב) לא עוברים עליה וממשיכים הלאה.

- הגמרא מספרת על המלחמה בין האחים מלכי בית חשמונאי: הורקנוס צר על ירושלים מבחוץ על אחיו אריסטובלוס שהיה בפנים. בכל יום היו הנצורים משלשלים כסף בקופה מחוץ לחומה ומקבלים בתמורה כבשים לקורבן התמיד. זקן אחד שהכיר ב"חכמת יונית" (רמיזות) רמז לצד הצר שכל עוד עוסקים בעבודת הקורבנות במקדש, ירושלים לא תימסר בידם. למחרת, שלחו הצרים חזיר במקום כבש. כשהחזיר הגיע לחצי החומה הוא נעץ את הציפורניים בחומה וכל ארץ ישראל הזדעזעה. בעקבות המעשה הזה, שבאו הצבאות האלו והחריבו את כל סביבות ירושלים, חכמים קיללו את מי שמגדל חזיר ואת מי שמלמד את בנו חכמת יונית.
- בגלל המלחמה השדות מסביב ירושלים נהרסו ולא ידעו מאיפה להביא את העומר ואת שתי הלחם. הכריזו שכל מי שיודע איפה יש תבואה שיודיע, ובא אדם אילם (שומע ולא מדבר) וסימן ברמזים בידיו (יד על גג ויד על צריף). מרדכי היהודי הבין שהוא מתכוון למקום ששמו "גגות צריפין". בהמשך הוא גם פירש רמזים שלו למקום ששמו "עין סוכר" לצורך הבאת שתי הלחם (הניח יד על העין ויד על מקום סגירת הדלת – "סוכר").
- הגמרא מביאה עוד מעשה במרדכי היהודי, שלוש נשים הביאו קיני ציפורים. אחת אמרה "ליבתי", השנייה "לימתי" והשלישית "לעונתי". חכמים חשבו שכולן נשים "זבות" שחייבות להביא חטאת ועולה כדי להיטהר. אבל מרדכי הסביר שייתכן שהן התכוונו לקורבנות הודיה על סכנות שהן ניצלו מהן: אחת שהיה לה זוב דם חזק וניצלה, אחת שניצלה מהים, ואחת שהיה לה מחלה בעין וניצלה. לכן, הקורבנות שלהן הם עולות נדבה בלבד. בדיקה של חכמים הוכיחה שמרדכי צדק.
- הגמרא מסבירה שמרדכי נקרא גם פתחיה כי הוא פתח דברים ודרש אותם (כמו שהוא פתח את הדברים "לימתי" ו"לעונתי" ודרש אותם), ויודע בשבעים לשון. בתחילת הדף הבא הגמרא שואלת הרי כל הסנהדרין גם ידעו שבעים לשון, כדי שלא יצטרכו למתורגמן שישבש את התרגום ויגיעו לדין מעוות? הגמרא מתרצת שמרדכי ידע לבלול ולערבב לשונות ולדרוש אותם (כמו שמות המקומות עין סוכר וגגות צריפין), ולכן קראו לו גם מרדכי בלשן.